

УДК: 165.74

Жарких В. Ю.

КУЛЬТУРА МЕДІАЦІЇ У ФІЛОСОФІЇ ПРАГМАТИЗМУ

В статье рассматривается постулат медиации как основа прагматического метода поиска истины.

Ключевые слова: прагматизм, медиация, прагматический метод.

У статті розглянуто постулат медіації як підґрунтя прагматичного методу пошуку істини.

Ключові слова: прагматизм, медіація, прагматичний метод.

The article deals with the postulate of mediation as the basis of pragmatism search for truth.

Keywords: pragmatism, mediation, pragmatism method.

У 1907 р. у передмові до першого видання своїх лекцій про прагматизм У. Джеймс порівнював цю нову філософську течію з протестантською революцією, вважаючи, що прагматизм, як і протестантський рух, буде початком реформації філософії. Протягом більшої частини першої половини ХХ ст. прагматизм дійсно робив великий вплив на розвиток філософської думки і був одною з найбільш дискусійних тем світової філософської спільноти, а в США він став, за словами Г. С. Коммаджера [1, с. 59], практично офіційною філософією. Проте з кінця Другої світової війни й особливо в подальші роки вплив і значення прагматизму поступово зменшувалися. Наприкінці 1970-х рр. це дало привід Д. А. Холлінджеру констатувати, що за аналізу американської культури дослідники «навчилися обходитися без прагматизму» [2, с. 88]. Якщо в прагматизму дійсно є майбутнє, писав на закінчення Холлінджер [2, с. 107], воно, очевидно, істотно відрізнятиметься від свого класичного минулого, можливо, навіть і в назві.

Абсолютно несподівано в останнє десятиліття ХХ ст. прагматизм не тільки повернувся на світову філософську арену – він став настільки потрібний, що можна говорити про його глобальне відродження [3, с. 839]. Пояснення цьому дослідники знаходять у тому, що прагматизм обґрунтовує гнучкий метод філософських досліджень, підкреслюючи найважливішу роль медіації й пропонуючи інструменталізм, у якому думку використовують як засіб більш ефективної дії, а слова природної мови служать способом розуміння й освоєння світу [4, с. 38]. Привабливість класичного прагматизму в умовах сучасності полягає в його головному постулаті, який пропонує верифікацію й перевіряння ідей у практиці безпосереднього життєвого досвіду, ґрунтуючись на доктрині цінності їхніх наслідків, замість нескінчених і даремних дискусій на абстрактні теми. Вірогідну цінність можливих наслідків розглядають як надійний медіатор, що орієнтує на ухвалення адекватного рішення. Сьогодні постулати класичного прагматизму вважають паролем, магічною паличкою [3, с. 832], які спроможні сприяти вирішенню найбільш складних і таких, що на перший погляд не мають позитивного розв'язання, задач практично в усіх сферах людської діяльності.

Ранні прагматисти У. Джеймс, Ф. К. С. Шиллер і Дж. Дьюї вважали, що філософам слід змінити фокус спостережень і предмет досліджень. Вони пропонували філософам за точку відліку брати конкретні реалії людського існування, а не виходити з абстрактних апріорних універсалій. Ця ідея викликала гостру критику головним чином тому, що, на думку опонентів, значення доцільності, корисності, новизни й інструменталізму підносилося й перебільшувалося в збиток філософському розумінню істини. У доводах прагматистів дискусії про існування/неіснування абстракцій були визнані марною тратою часу [5], а єдиним тестом на верифікацію вірогідної істини стали корисність і значення її наслідків, тобто оцінення того, наскільки добре й ефективно ця гадана істина вписується в потік людського життя й поєднується зі всім різноманіттям його вимог. Шиллер [6, с. 175] об'єднав ці вимоги в одному слові «робота»: ідея істинна, якщо вона в цей момент і в цих умовах працює задовільно в межах досягнення поставлених цілей. Згодом до цього пояснення було додано операціональне визначення [7, с. 43]: адекватне визначення істини повинно виражатися не в термінах її якості або властивості, а в термінах реального операціонального застосування.

Класичні прагматисти, відмовляючись від визнання несхибності й незмінності універсальних філософських догм, не ставили під сумнів об'єктивне існування ідеалів та універсалій. Якщо розглядати прагматизм у «вузькому сенсі» [8, с. 18], об'єктивне існування універсалій, апріорних постулатів і ідеалів зводиться або до індивідуальної практичної діяльності, або до міжсуб'єктивності, тобто взаємообміну між окремими особами, кожна з яких є носієм своїх персональних ідей, бажань, потреб, здібностей і т. д. У «широкому сенсі» прагматична інтерпретація реальності розглядає універсалії як концепти, що виникли в процесі суспільної взаємодії між суб'єктами суспільства в процесі пошуку надійних орієнтирів сумісного гармонійного життя. Здійснення такої взаємодії й виникнення універсалій відбувається за допомогою й на підставі матеріальної культури. Медіатором, тобто посередником, у цьому випадку постають артефакти, які дійсно об'єктивно існують у матеріальній або інтелектуально духовній формі незалежно від індивідуальних партнерів взаємодії, але були створені й отримали корисне значення завдяки залученню в конкретну людську діяльність. Замість того щоб засновувати цінності на передчасних абсолютах, прагматисти пропонували зіставляти оцінення переконань, ідей і теорій з реальними, безпосередніми умовами соціального й історичного досвіду. Відповідаючи на критику, Джеймс [5] спеціально роз'яснював, що обов'язок людини, філософа особливо, полягає в тому, щоб «бути в згоді з реальністю». Живучи в суспільстві, людина постійно залучена в соціальні відносини й умови, у яких вона діє не як пасивний спостерігач в стані інтроспекції й самоаналізу. Через об'єктивні обставини буття вона вимушена, як суб'єкт цього суспільства, усвідомлено корелювати свої плани й переконання згідно зі змінною реальністю свого життєвого досвіду [5, с. 215], кожного разу наново оцінюючи свої втрачені можливості й виниклі перспективи. Ухвалюючи рішення й визначаючи прагматичну цінність ідеї, речі, пропозиції або теорії, вона зіставляє їхній сенс із власними знаннями про зовнішній світ і ґрунтується на власних перевірених часом і досвідом переконаннях. Вибір, який людина робить, є ідеальною формою речі або пропозиції. Ця ідеальна форма виникає

в динаміці життєвої активності людини як ціль і потреба [9, с. 76], яку людина очікувала й бажала, але яка ще не одержала матеріального втілення. Ці форми існують поки що у свідомості та уявленні людини у вигляді віртуальної конструкції з неясними контурами, але поза людиною. Людина створює певний віртуальний образ, у якому постійно трапляються безперервні послідовні заміщення одного ідеального образу іншим. Цей ідеальний образ, або форма, існує лише завдяки живому невинному процесу трансформації форм життєвої активності у форму речі й назад – із форми речі у форму життєвої активності. Для того щоб установити їхню реальну істинність і значення, недостатньо скласти уявлення про їхню ідеальну форму. Важливо визначити вірогідні контексти їхнього вживання й розглянути практичні наслідки, які, можливо, виникнуть, якщо буде визнана їхня істинність [10, с. 59]. Прагматична цінність такого методу пошуку істини, згідно з прагматистами-класиками, виявляється в процесі критичного аналізу альтернатив, упродовж якого людина визначає ареал своїх пошуків. Грунтуючись на своєму власному життєвому досвіді, людина визначить свій вибір на альтернативі, яка для неї здається найбільш привабливою, яка найбільш адекватно корелює з принципами її переконань і задовольняє її персональні інтереси на цьому етапі її життя.

Безпосередній життєвий досвід, як його розуміли прагматисти-класики, є свого роду медіатором у процесі ухвалення рішень і повинен розглядатися в зіставленні з реальністю. Медіація є підґрунтям і сутністю культури й свідомості – у природі й у свідомості немає нічого, що не містило б рівною мірою безпосередній досвід і медіацію [11, с. 92]. Процес медіації складається з трьох частин. Його сутністю є координація відносин між двома сутностями – засобу та об'єкта діяльності. Людський досвід розвивається в структурі неминучого когнітивного дисонансу, у якому очікування приходять у зіткнення з реальними можливостями. Культурний шок, що виникає внаслідок вірогідних конфліктних ситуацій, вимагає врегулювання за участю третьої сторони, тобто стратегії медіації. Невідповідності між переконаннями й поведінкою створюють некомфортну психологічну напругу, найбільш ефективно зняти яку можна лише завдяки впливу третьої сторони на результативність врегулювання й завершення виниклого конфлікту, тобто завдяки залученню різного виду процесів медіації. За допомогою міжособової, або внутрішньої, медіації оптимізується процес знаходження розв'язання в суперечностях конфліктних сторін. Усі типи відносин ґрунтуються на медіації. Підґрунтям медіації служить матеріальна культура, успадкована від минулих поколінь, яка в континуумі життєвого досвіду завжди присутня як третій елемент будь-якого типу відносин. Значення і якість культурних артефактів постійно переосмислюються й модифікуються. Сприйняття реальності як безпосередньої даності, без опори на третій елемент, який послужив причиною, аналогом, антиподом або прикладом спостережуваного, не сприяє розвитку культури й свідомості, а з ними й життєвого досвіду. У руслі прагматичної доктрини значення наслідків комунікативні процеси соціальної адаптації вимагають усвідомленого порівняння й аналізу причин виниклих дисонансів і розчарувань. Пошук можливих рішень ґрунтується на медіації, тобто на порівнянні й визначенні найбільш адекватного вибору. Без процесу медіації не існує ні культури, ні історії, ні свободи. Значення життєвого досвіду полягає в здатності й умінні визначити способи

заповнення розриву між потребами і їхнім задоволенням, постановкою мети і її досягненням. Прояв таких умінь і здібностей не є зумовленим. Він не виводиться з якогось усеосяжного зразка. Його значення й прагматична цінність визначаються в конкретних умовах простору й часу. У ньому відбиваються певні історично неповторні культурні цінності. Він не утворюється й не накопичується в абстракції, ізольовано від світу, у якому існують інші люди й реальності. Життєвий досвід не є універсальною категорією, він не має загальнолюдських контурів. Його особливості завжди виявляються в межах персональних, особистих переконань, подій і реалій, які людина осмислює, сприймає й переживає не пасивно, а креативно, намагаючись активно вплинути на перебіг свого життя.

У цьому процесі, який є безперервним динамічним співвідношенням між дійсною реальністю і її уявною проекцією в майбутньому, відбувається ідентифікація конкретних альтернатив безпосереднього персонального життєвого досвіду й трансформація їх у потреби й можливі способи їхньої подальшої реалізації. Здійснення й результат цього процесу неминуче породжують не тільки задоволення, але й розчарування, періоди напруги та стресу й навіть конфлікти. Спосіб, за допомогою якого вирішуються такі випадки незгоди, може призвести до ще більшої напруги або ж, навпаки, сприяти становленню більш гармонійного стану відношень. Для запобігання непередбачених негативних наслідків прагматисти-класики запропонували свій метод улагоджування філософських і інших суперечок як найбільш оптимальний спосіб вирішення конфліктних або дисонансних ситуацій. У своїй лекції про прагматизм Джеймс назвав його «прагматичним методом», а Ф. К. С. Шиллер, розширивши його значення, визначив як «гуманістичний» метод. Сутність цього методу полягає в тому, щоб розглянути всі наявні думки, обставини й події, проаналізувати їхні відмінності й можливі наслідки. Якщо неможливо знайти практичну різницю між ними, подальша суперечка даремна. Серйозна суперечка виникає тільки в тому випадку, якщо виявляється істотна різниця, що впливає з припущення, що має рацію одна із альтернатив або сторін. Прагматичний метод фактично ґрунтується на практиці медіації, коли третьою стороною в суперечці є передбачуваний позитивний / негативний результат, бажані / небажані наслідки, прийнятне / неприйнятне рішення, задовільний / незадовільний підсумок.

Практика медіації, тобто залучення третьої особи, або сторони в ширшому сенсі, для досягнення компромісного вирішення суперечки, відома з якнайдавніших часів. Вона має багату історію широкого застосування для врегулювання соціальних відносин у всьому світі. Випадки використання медіації зареєстровані в анналах фінікійських торгових операцій, у майнових суперечках Вавилону, у Стародавній Греції і в юридичній системі Риму. Подібну практику мали стародавні іудеї, відома вона була і в Африці, Японії, Китаї [12, с. 532]. У середні віки в Європі медіацію сприймали по-іншому, часто забороняючи використання її методів або обмежуючи їхнє застосування компетенцією централізованої влади. Роздуми двох старогрецьких філософів досократівського періоду дають уявлення про філософію медіації: (1) не можна двічі увійти до однієї річки – твердження, яке приписується Геракліту; (2) людина – міра всіх речей – формула, яка, як припускають, належить Протагору.

Геракліт (535–475 рр. до н. е.) був філософом змін, постійних трансформацій і

перетворень. У метафорі про річку він висловив думку, що безперервна течія постійно оновлює річку. Одним із трактувань цієї метафори є не тільки ідея про невідворотні зміни всіх речей, але й думка, що речі залишаються незмінними тільки завдяки тому, що вони міняються. Постійність, незмінність, з одного боку, зміни й трансформація, з другого – не тільки не протистоять один одному, але, навпаки, тісно взаємодіють. Зміна й конфлікт є фундаментальною якістю світу всіх речей, вони складають природні аспекти людського існування. Протагор (490–420 рр. до н. е.), уважаючи людину мірою всіх речей, стверджував, що будь-які абстракції, як, наприклад, «істина», «справедливість», мають неоднакове значення в різних контекстах і ситуаціях. Вони фактично висловлюють думку того, хто говорить або слухає. Значення «добре / погано» зіставляються з якостями, які здаються такими людям, що дають їм свою оцінку. Звичаї, ритуали, звички й закони, що виникли в результаті суспільного розвитку, сприймаються суб'єктами суспільства відповідно до практики, прийнятої в певні історичні періоди. Правові закони, норми поведінки встановлюються поступово з угод, які виникають або в процесі дебатів у демократичних суспільствах, або з волі монарха чи адміністрації в інших соціальних утвореннях. Вони діють у певних контекстах, і, оскільки їх створюють люди, люди можуть їх змінити в подальших дебатах або іншим шляхом міняючи ситуацію.

Прагматичний метод і постулат медіації, який у ньому пропонується, не дають остаточних результатів. Вони є ставленням до речей і подають певний погляд, який полягає в тому, що немає нерозв'язних проблем, що завжди можна знайти вихід зі становища, якщо розглядати ситуацію під іншим кутом зору. Життєві процеси ведуть не до безвихідних ситуацій, вони, навпаки, безперервно створюють нові можливості, альтернативи й напрями розвитку. Сутність прагматичного методу, виражена в постулаті медіації, ґрунтується на тому, що неможливо вирішити проблему за допомогою того ж методу мислення, який її створив. Сенс і ціль медіації полягає в тому, щоб показати, яка вийде для мене й для інших відчутна різниця, якби була істинною та або інша формула світу.

Прагматизм, перш за все методи й відношення в руслі концепцій прагматичного мислення, пропонує надійне теоретичне підґрунтя для розв'язання суперечливих ситуацій. Будь-яка проблема, що виникає у сфері індивідуального або суспільного досвіду, неминуче є складною. Проблемні або конфліктні ситуації містять безліч питань щодо безпосередніх результатів або довгострокових економічних, соціальних і політичних наслідків. На тлі складнощів і суперечностей, що супроводжують процес урегулювання незгоди й ухвалення правильного, оптимально дієвого рішення, акцент прагматизму на конкретні факти й реально дієві методи їхньої координації, як і скептичне ставлення до великих, узагальнювальних теорій і встановлених догм, видається здоровим підходом. Таким же корисним і застосовним є прагматичний принцип, який Джеймс назвав «медіатор і примирювач» (a mediator and reconciler) [5, с. 39] конфліктних понять щодо пріоритетів і тактик. Прагматична теорія є теорією «середнього шляху» (middle way) [2, с. 110], що ґрунтується на чуйному ставленні до фактів, інновацій і соціальних потреб. Практика медіації, пропонована в ньому, є інструментом, що допомагає усунути або залагодити розбіжності й примирити конфліктні альтернативи. Усе значення прагматичного методу полягає в тому, щоб

застосовувати його в конкретних випадках.

На цей час, коли прагматизм набув характеру філософії, яка корисно застосовується в усіх сферах людського досвіду, його принципи й концепції дають підставу з оптимізмом дивитися в майбутнє. Спираючись на практику медіації, можна завжди знайти новий ракурс визначення й пошуку істини. Будь-який конфлікт і нерозв'язна ситуація за такого підходу постають як стартова позиція для подальшого розвитку, а не привід і причина для розбіжностей і ворожнечі.

Література:

1. *Commager H. S.* The American Mind: An Interpretation of American Thought and Character Since 1880s. / H. S. Commager. – New Haven: Yale UP, 1950.– 284 p.
2. *Hollinger D. A.* The Problem of Pragmatism in American History / D. A. Hollinger // Journal of American History. – 1980. – №67. – P. 356–381.
3. *Bernstein R. J.* The Resurgence of Pragmatism / R. J. Bernstein // Social Research. – 1992. – №59. – P. 813–840.
4. West Cornel, The American Evasion of Philosophy: A Genealogy of Pragmatism. – Madison, Wisconsin UP, 1989. – 274 p.
5. *James W.* The Meaning of Truth / W. James. – Harvard UP, 1989. – 206 p.
6. *Schiller F. C. S.* Riddles of the Sphinx. A Study in the Philosophy of Humanism / F. C. S. Schiller. – Freeport, N-Y, 1970. – 478 p.
7. *Bridgeman P. W.* The Logic of Modern Physics / P. W. Bridgeman. – N-Y. – MacMillan, 1927. – 289 p.
8. *Blunden A.* The Missing Mediation in Pragmatic Interpretations of Hegel / A. Blunden. – Harvard UP, 2007. – 169 p.
9. *Ильенков Е.* Понятие идеала / Е. Ильенков. – М. : Прогресс, 1977. – 250 с.
10. *Pierce Ch. S.* Collected Papers / Ch. S. Pierce. – Cambridge, Ma : Harvard UP, 1958. – 379 p.
11. *Hegel G.W.F.* Hegel's Science of Logic / G.W.F. Hegel ; A.V.Miller, transl. – N-Y. : George Allen &Unwin, 1969. – 432 p.
12. *Carnevale P. J. & Pruittim D.G.* Negotiation and Mediation / P. J. Carnevale // Annual Review of Psychology, 1992. – №43. – P. 531–582.

Надійшла до редакції 16.11.2016. Розглянута на редколегії 02.12.2016

Рецензенти:

Кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету Рибка Н.М.

Кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету Янушевич І.А.